

Тарас Серба

**Тої слави козацької –
повік не забудем.**

(краєзнавча розвідка
про пам'ятку історії XVI-XVII ст. –
Козацька Могила)

Великі Бірки – 2013 рік.

**Міністерство освіти і науки України
Відділ освіти Тернопільської райдержадміністрації
Великобірківський будинок творчості школяра**

На районний етап
Всеукраїнської
туристсько-краєзнавчої експедиції
учнівської молоді *«Моя
Батьківщина - Україна»*
по напрямку
«Козацькому роду нема переводу»

Тої слави козацької – повік не забудем.

(краєзнавча розвідка про пам'ятку історії
та культури XVI-XVII ст. – Козацька Могила)

Серба Тарас Богданович

- керівник туристських гуртків

Великобірківського

будинку творчості школяра

Тернопільського району

Великі Бірки – 2013 рік.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЦЕНТР
ТУРИЗМУ І КРАЄЗНАВСТВА
УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

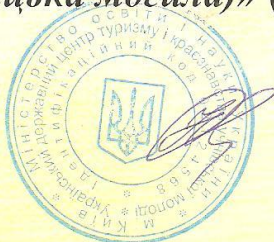

ГРАМОТА

НАГОРОДЖУЮТЬСЯ

*учасники експедиційно-пошукового загону «Вершники»
Великобірківського будинку творчості школярів
Тернопільського району Тернопільської області,
що посіли I місце у III етапі Всеукраїнської
краєзнавчої експедиції учнівської молоді
«МОЯ БАТЬКІВЩИНА – УКРАЇНА» –
за роботу «Тої слави козацької - повік не забудем (краєзнавча
розвідка про пам'ятку історії та культури XVI – XVII століття –
Козацька могила)» (кер. Серба Т.Б.)*

Директор

Н.В. Савченко

Наказ № 12-А від 12.02. 2014 р.

Київ – 2014 рік

Зміст

Експедиційно-пошуковий загін «Вершина»	6
Історична довідка про Великі Бірки.	8
Опис дослідження пам'ятки історії – Козацька Могила та пам'ятки природи – Товстолугівський дуб.	10
З історії дослідження пам'ятки історії	18
Схема розміщення пам'ятки історії – Козацька Могила та пам'ятки природи – Товстолугівський дуб.	22
Маршрути походів.	23
Нитки маршрутів.	25
Висновки і рекомендації.	26
Література	28
Додатки	29
Опис проведених мандрівок із членами експедиційно-пошукового загону «Вершина»	29

Експедиційно-пошуковий загін «Вершина».

Краєзнавчі розвідки по дослідженню пам'ятки історії – Козацька Могила та пам'ятки природи – Товстолугівський дуб проводилась більше десяти років членами експедиційно-пошукового загону «Вершина», сформованого із найбільш активніших гуртківців-туристів Великобірківського будинку творчості школяра.

З роками склад учасників пошукового загону змінювався. На завершальному етапі роботу проводили учасники загону в складі, приведеному нижче.

Основним завданнями за ці роки були збір тематичної інформації із різноманітних можливих джерел, проведення краєзнавчих розвідок, виконання завдань еколого-натуралістичних пошукових загонів, розробка та апробація навчальних екскурсій, місцевих одно-дводенних пішохідних та велосипедних походів до Козацької Могили.

Довготривалий характер пошукової роботи пов'язаний із складністю збору інформації про дані пам'ятки.

Хоча до складу пошукового загону входять гуртківці, які віддають перевагу туристсько-спортивній роботі, краєзнавча робота для них теж має велике значення. Під час проведення тренувальних занять, походів, змагань учні відвідують різноманітні куточки нашого краю, і перебування в певному історико-культурному просторі та живе спілкування з природою мимовільно спонукає гуртківців до вивчення історії, природи та культурної спадщини рідного краю, викликає цікавість до різноманітних фактів, об'єктів та подій.

Мета роботи загону – розробка та апробація місцевих туристських маршрутів, їх вивчення, краєзнавча робота на маршрутах. Робота над соціальними та дослідницько-пошуковими проектами.

Завдання на поточний 2013-2014 навчальний рік:

- Робота над проектом «Історія туристсько-краєзнавчого відділу Великобірківського БТШ 1961-2016 рр.» (продовжений ще на два роки та присвячений 55 річниці утворення БТШ).
- Краєзнавчі розвідки присвячені козацтву, діяльності УПА на теренах нашого краю, видатним постатям нашого краю.

Керівник загону – *Серба Тарас Богданович*

Контингент – загін сформований із учнів гуртків:

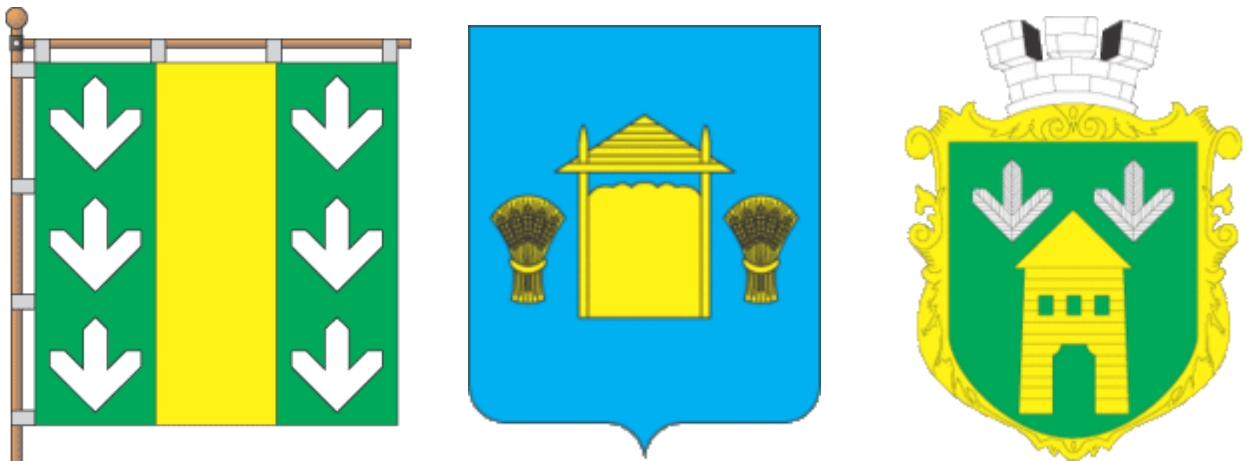
- «Спортивний туризм» та «Пішохідний туризм» (НВК «Великобірківська ЗОШ І-ІІІ ст. – гімназія ім.С.Балея»).
- «Пішохідний туризм» (ЗОШ І-ІІ ст. – днз с.Дичків.)

Список учасників експедиційно-пошукового загону «Вершина»

(станом на 2013-2014 навчальний рік):

№	Прізвище, ім'я	Клас	Доручення
<i>з числа учнів НВК «Великобірківська ЗОШ І-ІІІ ст. – гімназія ім. С. Балея»</i>			
1	Дремух Ольга	10	Заст. керівника, фотограф
2	Бутковський Дмитро	10	літописець
3	Мацелюх Вероніка	10	Відп. за роб з Інтернет ресурсами
4	Клачинський Олег	9	Відпов. за розробку маршрутів
5	Демчук Андрій	ТНПУ	Краєзнавець, топограф, картограф
6	Висоцький Олег	студ ВПУ	Еколог, художник-оформлювач
7	Мацелюх Максим	9	Краєзнавець, редактор
8	Чорномаз Юрій	9	Художник-оформлювач
<i>з числа учнів ЗОШ І-ІІ ст.– днз села Дичків</i>			
1	Мричко Вадим	7	Заст. керівника, фотограф
2	Попко Марія	7	Худож.-оформлювач, фотограф
3	Снігур Юрій	7	Краєзнавець літописець
4	Олексій Вікторія	7	Топограф, історик
5	Струс Вікторія	8	Відп. за роб. з Інтернет ресурсами
6	Качунь Анастасія	8	Краєзнавець, Редактор
7	Мурмило Наталія	9	Художник-оформлювач

Історична довідка про Великі Бірки.

Хоругва, старовинна печатка громади та герб Великих Бірок

Селище Великі Бірки розташоване на відстані 10 км. На схід від обласного центру по обидва береги річки Гнізна – лівої притоки Серету. Залізнична станція на лінії Львів – Київ.

Місцевість, де розташовані сучасні Великі Бірки, заселена ще за ранньозалізничної доби. На околицях селища виявлено могильник 8-6 ст. до нашої ери. Свою назву село дістало від місцевості, багатої на соснові ліси – бори. За іншою версією о. Петра Зілинського у праці «Тернопіль і його околиця», що вийшла в Тернополі у 1895 році, назва селища походить від племені чи народності, що проживала на цих землях і звалася боранами.

Перша письмова згадка про Бірки (Борки, Борек) належить до 1410 року. У 15-16 ст. Бірки разом чотирма навколишніми селами входили до Тербовлянського староства.

Польський король Зигмунд I 15 червня 1530 року надав Біркам статус міста і Магдебурзьке право. З 1565 року Бірки стали разом із сусідніми населеними пунктами власністю магната М.Потоцького.

Часті набіги татар у ті часи не дозволили Біркам розвинути, тому що вони лежали неподалік Кучманського (Чорного) шляху, звідки вони протягом тривалого часу нападали. Бірки зберегли статус міста до кінця 18 ст., про що свідчить «Słownik geograficzny...», виданий у Варшаві у 1880 році. Містечко мало

оборонний замок, який не зберігся до наших часів. Залишилися тільки рештки підвалів замку, в яких у війну під час бомбардування переховувались люди. На цьому місці тепер знаходиться територія та будівлі школи.

Під час австрійського панування місто Борки звелося до статусу села. Протягом 17-18 ст. у ньому були поширені в основному домашні промисли: виготовлення полотна, сукна, сільськогосподарських знарядь і т. д.

22 жовтня 1849 року в Борках засновано народну школу, яка була реорганізована 2 листопада 1873 року в трикласну школу. В цей час село нараховувало з дворами 1713 жителів. В 1870-73 рр. школа мала 59 учнів.

До 17 вересня 1939 року у селі діяла семирічна школа, у якій навчалось 168 учнів. Працювало 7 вчителів. Середню освіту мали 4 чоловіки.

Після війни до 1966 року Великі Бірки були районним центром, а з 1966 року входять до складу новоствореного Тернопільського району.

Опис дослідження пам'ятки історії – Козацька Могила та пам'ятки природи – Товстолугівський дуб.

Під час навчання в середній школі ще у 80-х роках ХХ століття я неодноразово чув історію про одинокий курган в полях на околиці селища Великі Бірки. Але це були часи, коли не прийнято було говорити про різні кургани з хрестами, походження яких невідоме...

В 90-х роках, вже будучи працівником Великобірківського будинку творчості школяра, керівником туристських гуртків ми, разом із гуртківцями-туристами, почали проводити екскурсії до так званої Козацької Могили, включати цей об'єкт в нитку маршрутів велосипедних та пішохідних походів.

На початок 2000-х років гуртківцями неодноразово проведені походи до кургану, зібрана вся відома і можлива на цей час інформація. Але вона доволі незначна і скупа, зафотографовано об'єкт (фото 2 та 6), проведено заміри, зроблена схема території, схема хреста і напису на ній, зібрані спогади та інформацію від місцевих жителів...

Фото 1. Козацька Могила та Товстолугівський дуб, фото середини 60-х років ХХ ст.

Фото 2. Одні із перших краєзнавчих спостережень гуртківців (середина 90-х років).

Під час проведення краєзнавчих досліджень в с. Чернелів-Руський, гуртківці пошукового загону спілкувались та консультувались із жителем цього села, тодішнім працівником Тернопільського краєзнавчого музею Б.С.Строценом, про історію відкриття і дослідження пам'ятки археології державного значення Могильника черняхівської культури (методична розробка «Погляд у минуле...» 1999 рік).

Строценъ Богдан Степанович.

Уродженець с. Чернелів-Руський. Від 1987 року – завідувач відділу охорони пам'яток історії та культури Тернопільського обласного краєзнавчого музею. Від 2000 року – директор Тернопільської обласної комунальної інспекції охорони пам'яток історії та культури, а з 2004 року – директор ОАСУ «Подільська археологія» – дочірнього підприємства Інституту археології НАН України.

Крім того члени експедиційно-пошукового загону поцікавились в науковця, про історію кургану в полях навколо Бірок та перспективи проведення краєзнавчих розвідок із гуртківцями. Богдан Степанович, як практикуючий науковець та зацікавлена особа (як працівник музею) повідомив, що на цей час точних даних про походження кургану немає. Є тільки припущення, які спираються на інші історичні події, що можливо там поховання з часів визвольних змагань під проводом Северина Наливайка, які якраз проходили на ділянці, що з'єднує села В. Гаї – Товстолуг – м. Скалат. Що стосується напису на хресті, то точних даних про його розшифровку на той час не було. Частина напису знаходилась в землі і невідомо, якої висоти сам хрест і наскільки він просів в землю. Для отримання більш детальної інформації необхідно проведення археологічних досліджень, а це справа науковців...

Також багато цікавого гуртківці почерпнули від П.П. Шараварника, який одним із перших ще в 60-х роках займався збором матеріалів про курган.

Шараварник Петро Петрович – пенсіонер, громадський активіст, краєзнавець, уродженець селища Великі Бірки. До 2009 року – вчитель історії Великобірківської ЗОШ І-ІІІ ст.-гімназії ім. Ст. Балея.

Петро Петрович пригадує, що з покоління в покоління місцеві жителі оповідали один одному про давні козацькі могили, які височіли по навколишніх полях В.Бірок, М.Ходачкова, Костянтинівни, Білоскірки, Товстолуга та Дичкова. На початку 50-х років ХХ століття таких курганів на навколишніх полях було сім-вісім, але під час колективізації та активної колгоспної діяльності навколишня місцевість активно розорювалась під поля, пагорби зрівнювались із землею і до наших часів вцілів лише один курган. Крім того давала результати тогочасна атеїстична пропаганда.

Під час мандрівок у вересні 2013 року гуртківці помітили невеличкий острівець незораного поля (не доїжджаючи 200м до козацької могили, на протилежній стороні, розміри 3х5м, висота до пів метра). Раніше його не помічали, оскільки на засіяних полях високі культури закривають обзор. А цього разу урожай вже зібраний. Що це і яке походження цього пагорба і чому місцевість незорана нам за короткий час не вдалось в'яснити, можливо – це залишки одного із курганів?..

Фото 3 (фотокопія). Козацька Могила після реконструкції. 2003 рік.
Видно курган, хрест на вершині, Товстолугівський дуб, капличка, криниця.
(фотокопія світлини з домашнього архіву П.Шараварника (на передньому плані зліва))

На початку 2000-х виникла ідея окультурення кургану та прилеглої території, створити меморіальний комплекс. Про проведення впорядкування Козацької Могили нам розповів В.М. Сахан.

Сахан Віталій Михайлович – заступник головного лікаря Тернопільського району з лікувальної роботи, осавул (підполковник) козацтва Тернопільського коша.

Віталій Михайлович допоміг із підбором матеріалів, запропонував фото з домашнього архіву, допоміг зв'язатись із козацькою старшиною. Він – представник козацької еліти нашого краю, лікар від бога і козак за покликом душі.

Розповів, що впродовж 2001-2002 року проводились роботи по впорядкуванню могили, будівництву каплички Успіння Пресвятої Богородиці, підведення під'їздних шляхів тощо. Також тут викопали криницю, посадили дерева та облаштували сквер у відповідності до проекту І. Вергелеса.

До 12 жовтня 2002 на Покрову Пресвятої Богородиці була закінчена реконструкція території пам'ятки історії та культури українського народу за проектом полковника Івана Пилиповича Вергелеса. Основні роботи проводились за сприяння Тернопільського крайового коша ім Д.Вишнівецького (Байди) Українського козацтва під керівництвом генерал-отамана Вардинця І.С.

Іван Пилипович Вергерлес

Громадський діяч, генерал-отамана Українського козацтва, ветерана ЗС СРСР та України, бойовий офіцер, полковник ВПС, воїн-інтернаціоналіст, військовий педагог, почесний ветеран України, відмінник освіти України, має понад 30 державних нагород, у тому числі більше 10 нагород іноземних держав, а також нагороджений п'ятьма церковними нагородами, чотирма орденами козацької слави.

**Полковник ВПС
України І.П. Вергерлес,
автор проекту**

**автор проекту біля кургану
(ксерокопія світлини)**

Пригадує Домший Микола, один із представників козацтва нашого селища, який тоді приймав активну участь в благоустрої території: «Було ініційовано проведення розкопок даного кургану і звісно, що чорнову роботу виконували звичайні робочі, як ми, а не науковці. Почались сильні дощі, розмило під'їзні шляхи, зупинились роботи по реконструкції. Кожен зрозумів – що раптове погіршення погоди, це знак із вище, далі ніхто не хотів продовжувати розкоп, дослідження звернули, а гарна погода одразу повернулась і все стало на свої місця».

Можливе це простий збіг обставин, а може – це зайве нагадування нам про повагу до загиблих, до традицій, до нашого минулого.

Тут на території комплексу у 2003 році на імprovізованих сценах проходив III Всеукраїнський фестиваль козацької пісні «Байда».

Кілька сотень учасників і гостей фестивалю, духовенства, представників влади, отаманів всіх кошів та паланок українського козацтва, жителі навколишніх сіл взяли участь в освяченні козацької могили 29 серпня 2003 року. Семеро священників трьох конфесій українських церков освятили капличку Успіння Пресвятої Богородиці.

Фото 4. (ксерокопія світлини) Учасники Третього Всеукраїнського фестивалю козацької пісні «Байда», 29 серпня 2003 року.

(в центрі – Гетьман Українського Козацтва генерал-лейтенант Збройних сил України Іван Білас. Другий і четвертий справа – вчителі історії П.Шараварник та В.Дячун)

Молоді козаки Теробовлянського полку ім. полковника Морозенка на овіяному козацькою славою місці прийняли урочисту присягу молодого козака, яку приймав головний отаман галицько-волинського округу, польовий гетьман Ігор Вардинець.

Фото 5. (ксерокопія світлин). Головний отаман Галицько-Волинського округу Українського Козацтва польовий гетьман Ігор Вардинець приймає присягу молодих козаків.

За давнім козацьким звичаєм під час прийняття присяги кожен молодий козак «дістав по плечах» канчуком, щоб любив Україну більше, ніж самого себе, батька і матір не забував, товариство шанував.

По закінченні прийняття присяги, тричі струсонули повітря постріли із козацьких гармат, а навкруги прокотилось: «Слава, слава, слава!»

З історії дослідження пам'ятки історії.

З історичних джерел відомо, в ревізії 1572 року є запис, що містечко Великі Бірки належить до староства Теробовлянського. Часті напади татар і турків на Галицькі землі в 1525, 1558, 1567, 1575, 1578, 1590, 1594 роках (за матеріалами *Галицько-волинського літопису*, - Львів, 1994р.) не давали можливості Біркам розвиватись.

Можливо саме в ці часи була насипана велика козацька могила, і ще донині збереглась на околиці селища. Час майже повністю зруйнував, стер сліди давнього старослов'янського напису на кам'яному хресті мальтійської форми.

Проте вже у 2003 році науковим працівникам Державного історико-архітектурного заповідника м. Збаража вдалося розшифрувати напис на цьому хресті:

Частина напису,
що нижче лінії
знаходиться в землі

Копія аркуша польового щоденника із
схематичним зображенням напису

Фото 6. Зроблене в середині 90-х під час
краснзнавчих розвідок

В верхній частині хреста мальтійської форми на його верхньому рамені є напис «Ісус Христос»

Нижче перехрестя – напис «Ісус Назарянин цар Іудеї» (ІНЦІ). Нижче цього напису ІНKK

В нижній частині хреста, яка частково знаходиться в землі, написано: «Цей хрест поставлений 67-убієнним».

В нижній частині хреста вибита дата, яка погано збережена та не розшифровується.

Висота наземної частини хреста сьогодні становить 86 см, ширина – 48 см, ширина при основі – 40 см, товщина каменя – 14 см.

Саме тут проходив сумнозвісний Чорний шлях, по якому в XVI-XVII ст. татарсько-турецькі орди гнали в неволю полонених та тягнули награбоване добро з українських земель до Криму та турецької Порти.

З польських джерел відомо, що в 90-х роках 16 століття князі Збараський та Острозький своїми загонами розгромили на цьому місці татар. Ця могила може бути свідком цієї битви. Там, можливо, похоронені так звані «дворові козаки», які перебували в загонах Збараського та Острозького. Однак є припущення, що ця могила може відноситись і до часів повстання Северина Наливайка, козаки якого боролися із шляхтою в навколишніх селах та містечках. Але остаточну відповідь можна отримати лише після археологічних досліджень.

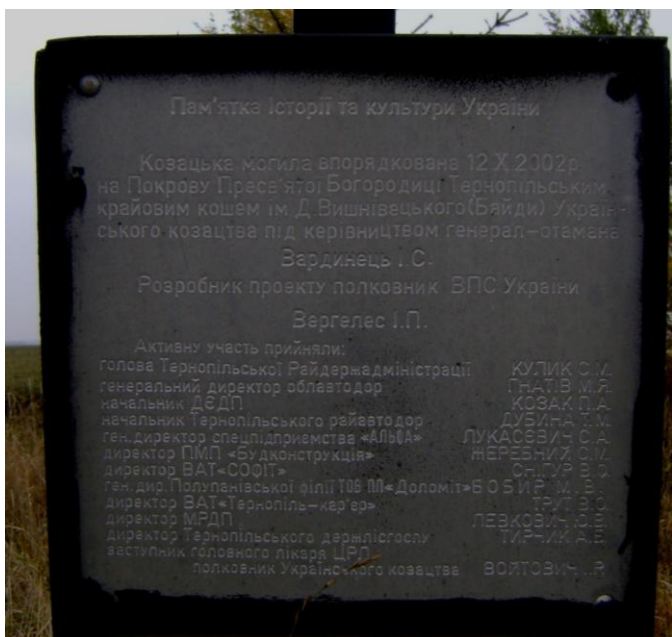

Фото 7. Напис біля в'їзду в сквер.

Козацька Могила – пам'ятка археології місцевого значення. Вік не визначено, орієнтовно – XVI ст. Це курган висотою до 3м., на якому стоїть кам'яний хрест мальтійської форми з написом на старослов'янській мові.

Біля могили росте самотній дуб. Існує в народній пам'яті легенда про цей дуб: після того, як козаки насипали цю могилу, від жалю й туги дуб припинив свій буйний ріст.

Товстолугівський дуб –

ботанічна пам'ятка природи місцевого значення (рішення Тернопільської обласної ради від 18.03.1994 р. Дуб черешчатий віком понад 100 років і діаметром 35 сантиметрів, цінний у науковому-пізнавальному, історичному та естетичному)

Зростає поблизу Козацької Могили, і хоча вік дерева більше ста років, старожили кажуть, що за останні 50-60 років він майже не змінився.

І дійсно, дуб протягом багатьох років майже не прибував в рості і форма його крони не змінювалась. Таким пам'ятають його наші діди і прадіди. Для порівняння – фото, зроблені в різні роки.

Якщо врахувати, що висота кургану становить 3 метри, то в порівнянні із 60-х років (за останні 50 років) висота дерева змінилась на 1-1,5 метра, більше розрослась крона. Обхват стовбура 157 см, діаметр крони – 8,5м, висота – 9 м.

Фото 8. Початок 60-х років

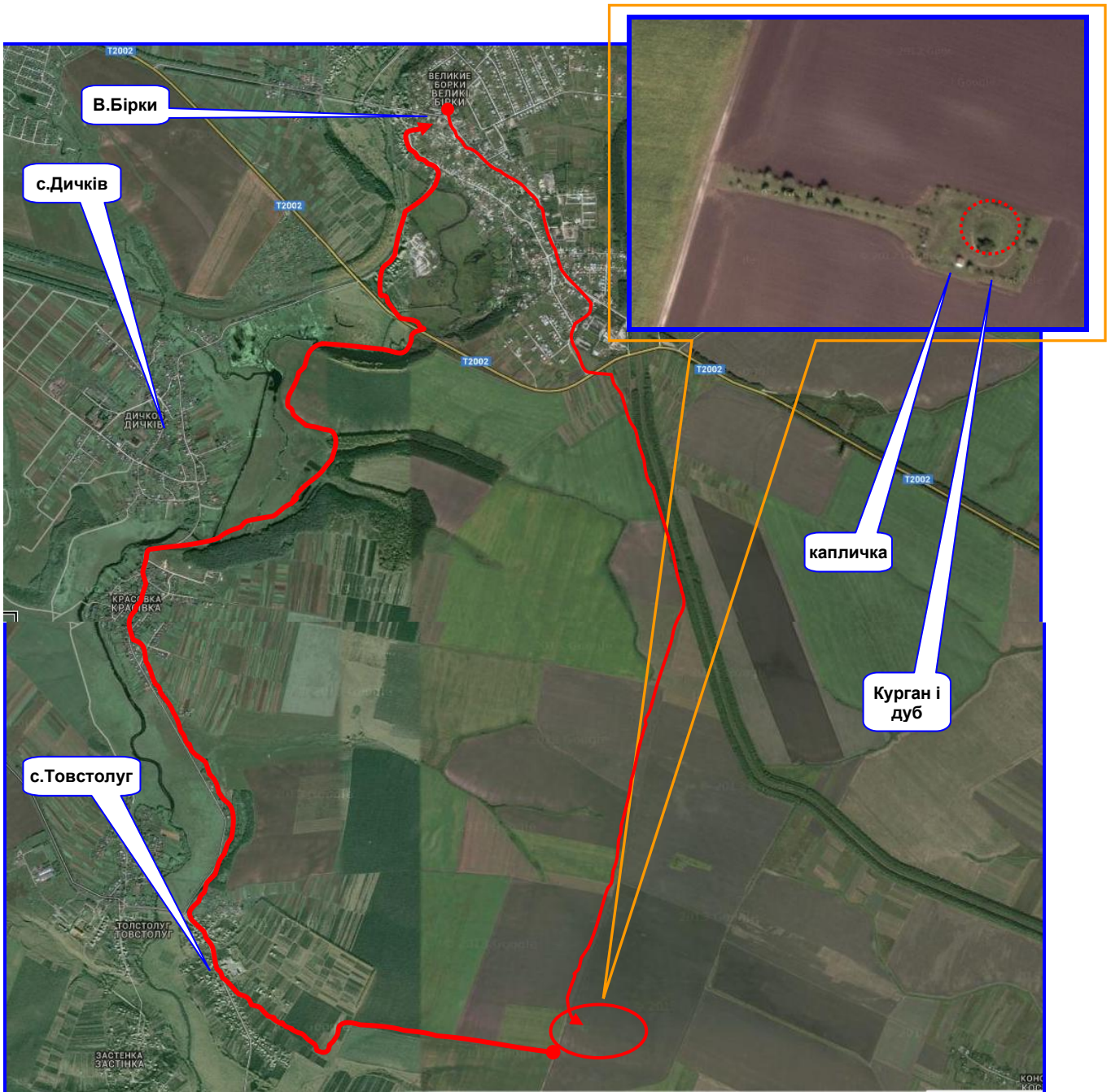
Фото 9. 1997 рік (через 45-47 років)

Фото 10. 2013 рік (ще через 15-17 років)

Якщо врахувати, що висота кургану становить 3 метри, то в порівнянні із 60-х років (за останні 50 років) висота дерева змінилась на 1-1,5 метра, більше розрослась крона. Обхват стовбура 157 см, діаметр крони – 8,5м, висота – 9 м.

Схема розміщення
пам'ятки історії – Козацька Могила
та пам'ятки природи – Товстолугівський дуб.
Маршрут проведення велосипедних походів, екскурсій

Маршрути походів.

Пропонується найбільш популярні нитки маршрутів велосипедних та пішохідних походів, екскурсії, які розроблені та апробовані гуртківцями-туристами, проводяться із школярами ЗОШ с.Дичків, Великобірківського БТШ та Великобірківської ЗОШ І-ІІІст.-гімназії

Маршрут 1: смт. В.Бірки – с. Романівка – ур. Караманда – с. М. Ходачків – с.Константинівка – Козацька Могила (Товстолугівський дуб) – с.Товстолуг – с. Красівка – с. Дичків – смт. В.Бірки

Протяжність – 24км. Сезонність: весна – літо. Вік учасників: 8-11 клас.

І день: смт. Великі Бірки – с. Константинівка (пункт ночівлі)

ІІ день: с. Константинівка – с. Товстолуг – смт. Великі Бірки

Краєзнавчі об'єкти маршруту: Козацька Могила, Товстолугівський дуб – пам'ятка природи місцевого значення, пам'ятник Герою Великої вітчизняної війни М. Пігореву на місці подвигу поблизу с. Романівка, ур. На Куті (орнітологічний заказник місцевого значення), ур. Красівка, Дичківське джерело, відслонення нижнього девону поблизу с. Грабівці.

Зауваження по безпеці: місцевість навколо ур. Караманда дуже заболочена, є багато відвідних каналів (не широкі – 4-5м, але глибокі – до 3м) та відгалужень р. Качава, мостів немає, є тільки один кам'яний в лісі між кварталами 2 і 3. Частина нитки маршруту походу проходить біля залізничного полотна. Біля Козацької Могили влітку вивозять вулики бджіл, оскільки навколишні поля часто засіяні медоносними культурами.

Технічний опис маршруту: від селища Великі Бірки рухаємось на південний схід попри залізничну колію в район сіл М. Ходачків-Костянтинівка. Доходимо до перетину залізниці із асфальтною дорогою і рухаємось на південь до с.Костянтинівна. За селом біля ставка є можливість для організації ночівлі. Наступного дня, рухаючись на захід польовими дорогами близько 4 км, виходимо в район с.Товстолуг. Звідси рухаємось на північ до с. Красівка. З асфальтної дороги за с. Красівка сходимо на берег р.Гнізна і рухаємось вверх по течії до смт. Великі Бірки.

Маршрут 2: смт. Великі Бірки – Козацька Могила (Товстолугівський дуб) – с.Товстолуг – с. Красівка – с. Дичків – смт. Великі Бірки

Протяжність: 16 км. *Тривалість* – 2 дні. (для пішохідного походу – ночівля поблизу с.Білоскірка, велосипедний похід – тривалість 1 день).

Рекомендована сезонність: весна – літо.

Вік учасників: 8-10 клас.

Технічний опис маршруту: від центру селища Великі Бірки рухаємось на схід, виходимо за село, переходимо асфальтну дорогу біля залізничного переїзду і далі рухаємось на південний схід попри залізничну колію 2 км. по ґрунтовій дорозі. Потім дорога повертає вправо на південь і через 3 км зліва знаходиться меморіальний комплекс «Козацька Могила». Далі продовжуємо рух в цьому ж напрямку до с. Білоскірка. Тут біля озера можна зупинитись на ночівлю. Далі виходимо (виїжджаємо) на асфальтну дорогу і прямуємо до сіл Товстолуг, Красівка. Перед початком с.Дичків повертаємо в урочище Красівка, рухаємось східним краєм урочища і далі правим берегом р. Гнізна прямуємо до селища В.Бірки

Маршрут 3 (екскурсія): смт. Великі Бірки – Козацька Могила (Товстолугівський дуб) – смт. Великі Бірки

Протяжність: 10 км від центру селища Великі Бірки. Приблизний час проведення екскурсії – 3-4 годин. (від краю села – 7 км, 2-3 години)

Рекомендована сезонність: весна – літо.

Вік учасників: 8-10 клас.

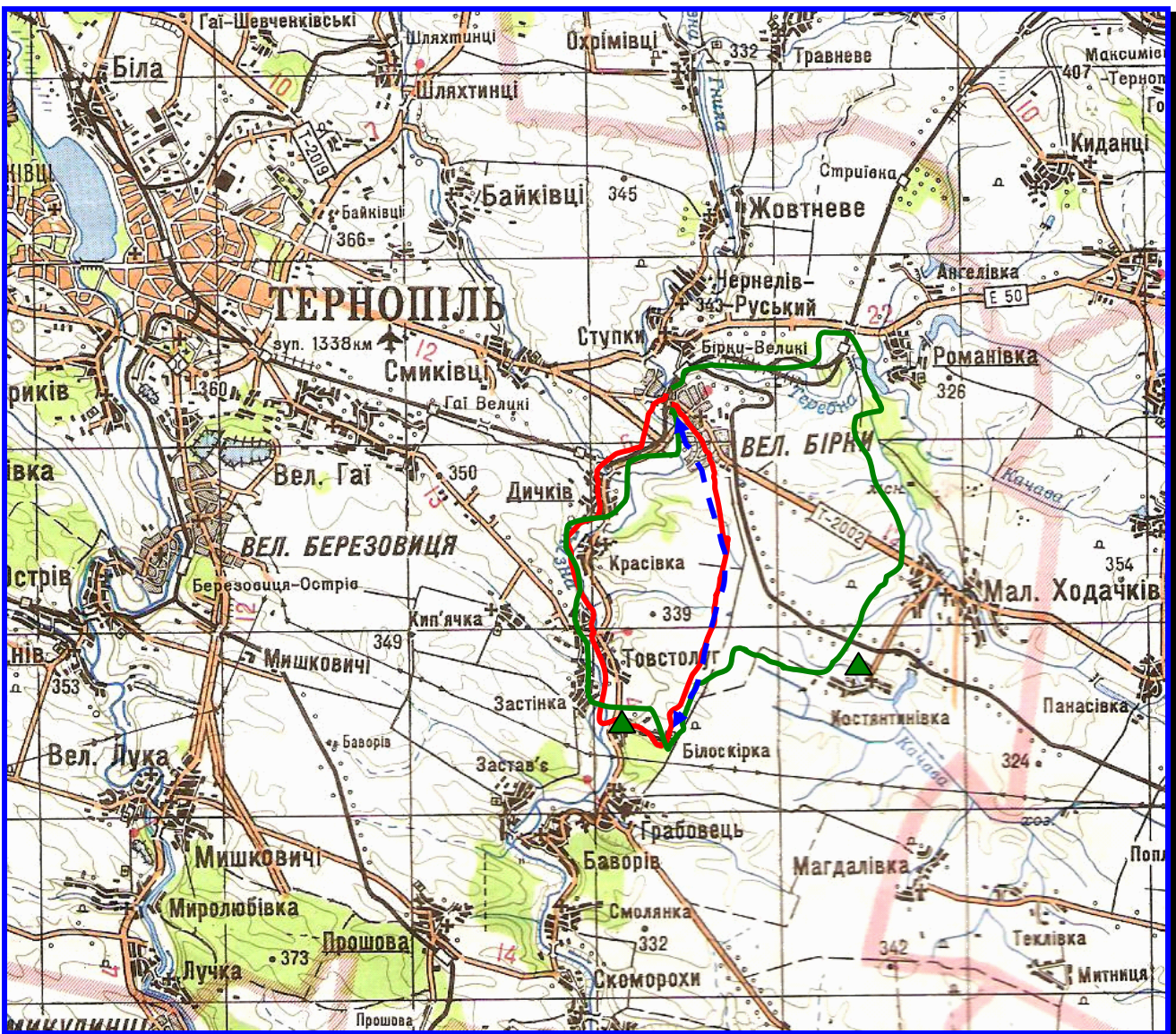
Технічний опис маршруту: від центру селища Великі Бірки рухаємось на схід, виходимо за село, переходимо асфальтну дорогу біля залізничного переїзду і далі рухаємось на південний схід попри залізничну колію 2 км. по ґрунтовій дорозі. Потім дорога повертає вправо на південь і через 3 км зліва знаходиться меморіальний комплекс «Козацька Могила». Тут є викопана криниця із чистою питною водою, місце для обіду, громадська вбиральня. Зворотня дорога – по цьому ж маршруту.

Нитки маршрутів.

Умовні позначення:

- межі Тернопільського району
- місця ночівлі
- маршрут № 1 (дводенний пішохідний похід)
- маршрут № 2 (одноденний велосипедний похід)
- маршрут № 3 (екскурсія)

МАСШТАБ 1:100000

Висновки і рекомендації.

Пам'ятки історії та культури нашого краю – Козацька Могила та пам'ятка природи – Товстолугівський дуб – це та нитка між минулим і сьогоденням, яка дає можливість доторкнутись до частинки історії нашого краю, поринути у славетне історичне минуле...

Кожен проведений день у живому спілкуванні з навколишньою природою, історичним минулим свого краю збагачує наш внутрішній світ і розфарбовує наші сірі будні у барвисті кольори.

Вийшовши із будинку творчості школяра вже через 40-60 хвилин ми маємо можливість покинути нашу буденність і поринути думками в далеке минуле, побувати на місці, яке безпосередньо пов'язано з яскравими і знаковими подіями козацької доби та історії України.

Сьогодні ця пам'ятка є популярним екскурсійним об'єктом, відносно недалеко віддаленим від сіл Дичків, Товстолуг, Константинівка, Великі Бірки.

Кожен похід або екскурсія по цьому району викликає у гуртківців велике моральне піднесення, дає можливість ідентифікувати себе із славетними козацькими традиціями.

Щорічно гуртківці-туристи та актив пошукового загону «Вершина» приймають участь у відзначенні одного із основних релігійних свят – Покрови, є учасниками цікавих вікторин та конкурсів.

Фото 6-7. Учасники пошукового загону вершина приймають участь в конкурсі «Козацькі забави» (кіш Сагайдачного та кіш Хмельницького)

Під час проведення будь-яких заходів національно-патріотичного спрямування, і зокрема пов'язаних із періодом козацької доби, слід зауважувати, щоб гуртківці постійно пам'ятали про історичне минуле свого краю, а не тільки напередодні свят. Для цього керівники гуртків повинні включали в плани роботи більше практичних занять та екскурсій, де гуртківці можуть відвідувати цікаві історичні об'єкти, долучатись до прибирання цих територій протягом року, проведення краєзнавчих розвідок, екологічних акцій тощо.

Пам'ять про минуле свого народу – це те, що виокремлює нас серед сірої маси і дає право називати себе справжнім УКРАЇНЦЕМ.

Література

1. Вергелес І. П. Син Таращанського краю: спогади / Іван Вергелес. - Т.: Астон, 2012. - 327, [16] с.
2. Газета «Подільське слово», 5 вересня 2003 року, стаття «Освячення Козацької Могили XVI ст. та каплиці Успіня Пресвятої Богородиці».
3. Географічна енциклопедія України: В 3-х т./ Ред-кол.: ... О.М. Маринич (відповід. ред.) та ін.–К.: «Українська Радянська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1990. - Т.2 (З - О), Т.3 (П – Я), іл. – (В опр.).
4. Інформаційно-методичний вісник Тернопільського обласного комунального центру туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді. № 22. Серія «Спортивний туризм» (для працівників МКК). Тернопіль 2008. – 99 ст.
5. Мацелюх Роман, Побер Богдан, Ханас Володимир. Великі Бірки – з глибини віків до наших днів. Історико-краєзнавчий нарис. – Тернопіль: ЛІЛЕЯ, 2005.
6. Проблеми екології рідного краю (навчальні матеріали). Тернопільський державний педагогічний інститут. Державне управління охорони навколишнього середовища по Тернопільській області. Тернопіль – 1993 р.
7. Реєстр природно-заповідного фонду Тернопільського району (станом на 01.07.2010р).
8. Серба Т.Б. Розробка маршрутів дводенних походів для школярів ЗОШ Тернопільського району 2010;
9. Серба Т.Б. Туристсько-краєзнавчі маршрути «Мій край», 1998.
10. Топографическая карта. Листы Вышневец. Тернополь. Масштаб 1:100000.– Киев: Военно – картографическая фабрика. 2002г.
11. <http://uk.wikipedia.org/wiki/> – Категорія природно-заповідний фонд Тернопільського району.

Додатки.

Додаток 1

Опис проведених мандрівок із членами експедиційно-пошукового загону «Вершина»

(скорочений фото звіт про походи, проведені по вищеописаних нитках маршрутів)

Велосипедний похід проведений із учнями Дичківської ЗОШ І-ІІ ступеня – ДНЗ.

(гурток «Пішохідний туризм», члени пошукового загону «Вершина»)

29 вересня 2012 року

Маршрут походу: с. Дичків – с. Красівка – с. Товстолуг – Козацька Могила
(Товстолугівський дуб) – с. Товстолуг – с. Красівка – с. Дичків

Склад групи (зліва на право): Швед Богдан, Мричко Вадим, Снігур Юрій, Олексій
Вікторія, Попко Леся, Попко Марія.

Козацька Могила та Товстолугівський дуб

Біля в'їзду на меморіальний комплекс.

**Велосипедний похід
проведений із членами пошукового загону «Вершина»**

13 жовтня 2013 року

Маршрут походу: смт. В.Бірки – Козацька Могила (Товстолугівський дуб) – с.Білоскірка – с.Товстолуг – с.Красівка – с.Дичків – смт. В.Бірки.

Склад групи (з ліва на право): Ботюх Олександр, Мацелюх Максим, Черномаз Юрій, Клачинський Олег, керівник групи – Серба Тарас Богданович, Бутковський Дмитро.

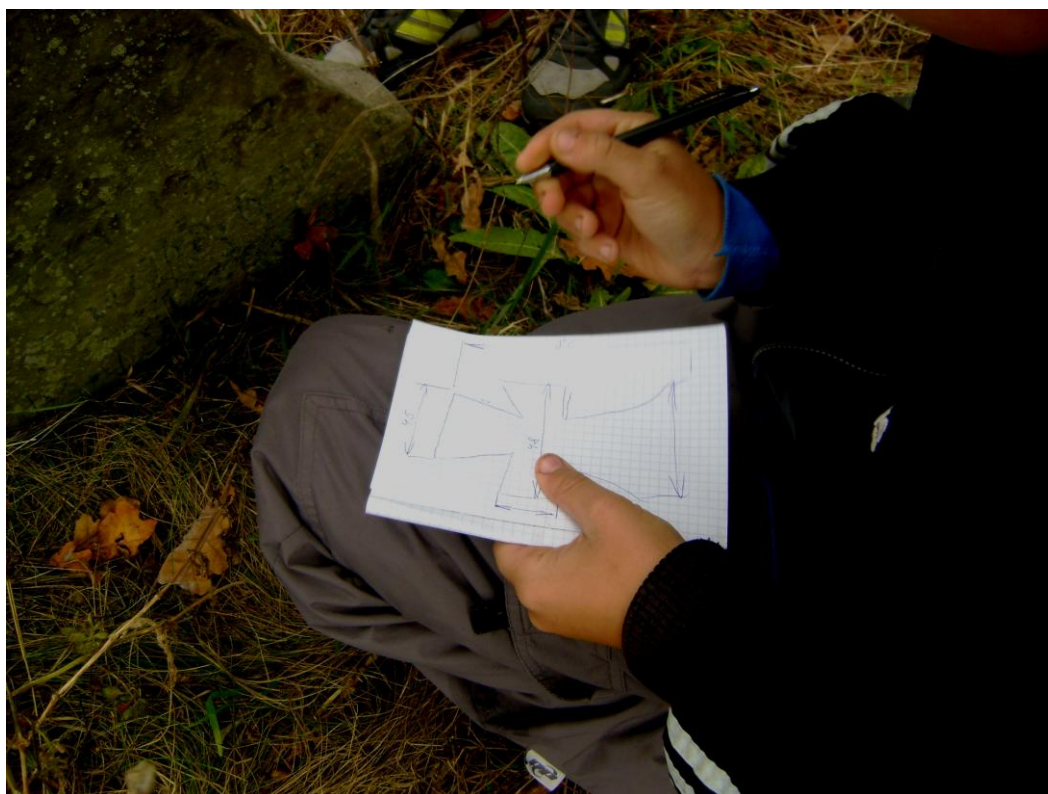

Проведення вимірювань кургану, пам'ятника, параметрів Товстолугівського дуба членами загону.

В середині каплички Успіня Пресвятої Богородиці.

Записи в польовий щоденник.

Висновки із проведеного походу та краєзнавчих розвідок у 2013 р.:

- Проведено заміри об'єктів: пам'ятки природи – Товстолугівський дуб та пам'ятки історії – Козацька Могила.
- На зворотній стороні хреста виявили сліди куль.
- Проведено впорядкування каплички на території комплексу.
- Поставлено завдання про проведення екологічної акції з метою впорядкування території (порівняйте фото походів 2012 і фото 2013 років).
- За дорученням керівника пошукового загону Дивосвіт (еколого-натуралістичні гуртки Великобірківського БТШ) проведено заміри параметрів Товстолугівського дуба з метою подальшого порівняння (проводяться із 2000 року). Станом на 2013 рік обхват стовбура 157 см, діаметр крони – 8,5м, висота – 9 м.
- Поставлено завдання визначити де на місцевості знаходились ті решта курганів, про які розповідають наші односельчани та згадують деякі інші джерела інформації.
- Кожен із висновків потребує вивчення та виконання певного об'єму роботи, а отже краєзнавча діяльність і пошукова робота продовжується...

